

Justitiekottets betänkande

1983/84: 25

om sexualbrotten (prop. 1983/84: 105 jämte motioner)

Propositionen m. m.

I proposition 1983/84: 105 har regeringen (justitiedepartementet) föreslagit riksdagen att anta av lagrådet granskade förslag till

1. lag om ändring i brottsbalken,
2. lag om ändring i rättegångsbalken,
3. lag om ändring i jordabalken,
4. lag om ändring i bostadsrättslagen (1971: 479),
5. lag om ändring i sekretesslagen (1980: 100).

Rörande propositionens huvudsakliga innehåll hänvisar utskottet till vad som anförs i det följande under rubriken Utskottet på s. 13.

I samband med propositionen behandlar utskottet de med anledning av propositionen väckta motionerna 1983/84: 2557 av Martin Olsson m. fl. (c), 1983/84: 2558 av Allan Ekström (m), 1983/84: 2559 av Karin Israelsson (c) och Rosa Östh (c), 1983/84: 2560 av Tore Nilsson (m), 1983/84: 2561 av Gunnel Jonäng (c), 1983/84: 2562 av Linnea Hörlén (fp), 1983/84: 2563 av Hans Petersson i Röstånga m. fl. (fp), 1983/84: 2564 av Gunilla André (c), 1983/84: 2565 av Siri Häggmark (m), 1983/84: 2566 av Margareta Gard m. fl. (m), 1983/84: 2567 av Margareta Persson (s) och Ingrid Andersson (s), 1983/84: 2568 av Lars Werner m. fl. (vpk) och 1983/84: 2569 av Per-Olof Strindberg m. fl. (m) samt de under allmänna motionstiden 1982/83 väckta motionerna 1982/83: 314 av Gunnel Jonäng (c), 1982/83: 685 (yrkande 1) av Ola Ullsten m. fl. (fp) och 1982/83: 1753 av Maj-Lis Lööw m. fl. (s, m, c, fp, vpk). Motionsyrkandena redovisas på s. 10.

Före och under ärendets beredning har till utskottet inkommit ett mycket stort antal skrifter från olika organisationer och enskilda personer angående frågor som behandlas i propositionen.

De vid propositionen fogade lagförslagen har följande lydelse.

1 Förslag till

Lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs att 4 kap. 3 § och 6 kap. brottsbalken skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

4 kap.

3 §

Den som *eljest, medelst* olaga tvång eller vilseledande, föranleder att någon kommer i krigs- eller arbetstjänst eller annat *dylikt* tvångstillstånd eller förmår någon att *begiva* sig till eller *kvarstanna* å utrikes ort, där han kan befaras *bliva* utsatt för förföljelse eller *utnyttjad till otuktigt levnadssätt* eller på annat sätt råka i nödläge, *dömes* för försättande i nödläge till fängelse, lägst ett och högst tio år.

Den som, *i annat fall än som avses i 1 eller 2 §, genom* olaga tvång eller vilseledande, föranleder att någon kommer i krigs- eller arbetstjänst eller annat *sådant* tvångstillstånd eller förmår någon att *bege* sig till eller *stanna kvar på* utrikes ort, där han kan befaras *bli* utsatt för förföljelse eller utnyttjad *för tillfälliga sexuella förbindelser* eller på annat sätt råka i nödläge, *döms* för försättande i nödläge till fängelse, lägst ett och högst tio år.

Är brottet mindre grovt, dömes till böter eller fängelse i högst två år.

6 kap.

Om *sedlighetsbrott*

Om *sexualbrott*

1 §

Tvingar *man* *kvinnan* till samlag genom våld *å henne* eller genom hot som innebär trängande fara, *dömes* för våldtäkt till fängelse, lägst två och högst *tio* år. Lika med våld anses att försätta *kvinnan* i vanmakt eller annat sådant tillstånd.

Är brottet med hänsyn till *kvinnans förhållande till mannen eller eljest* att anse som mindre grovt, *dömes* för våldförande till fängelse i högst fyra år.

Den som tvingar *annan* till samlag eller *därmed jämförligt sexuellt umgänge* genom våld eller genom hot som innebär *eller för den hotade framstår som* trängande fara, *döms* för våldtäkt till fängelse, lägst två och högst *sex* år. Lika med våld anses att försätta *någon* i vanmakt eller annat sådant tillstånd.

Är brottet med hänsyn till *våldets eller hotets art och omständigheterna* i övrigt att anse som mindre allvarligt, *döms* till fängelse i högst fyra år.

Är brottet grovt, *döms* för grov våldtäkt till fängelse, lägst fyra och högst *tio* år. Vid bedömande av om brottet är grovt skall särskilt beaktas, om våldet var livsfarligt eller om den som begått gärningen

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

tillfogat allvarlig skada eller allvarlig sjukdom eller annars visat särskild råhet.

2 §

Den som, i annat fall än i 1 § sägs, förmår någon till *samlag eller annat könsligt umgänge medelst olaga tvång eller genom grovt missbruk av dennes beroende ställning eller övar könsligt umgänge med någon under otillbörligt utnyttjande av att denne befinner sig i vanmakt eller annat hjälplöst tillstånd eller är sinnessjuk eller sinnesslö, dömes för frihetskränkande otukt till fängelse i högst fyra år.*

Den som, i annat fall än *som avses i 1 §, genom olaga tvång förmår någon till sexuellt umgänge, döms för sexuellt tvång till fängelse i högst fyra år.*

3 §

Den som förmår annan till sexuellt umgänge genom att grovt missbruka hans eller hennes beroende ställning eller genom att otillbörligt utnyttja att han eller hon befinner sig i vanmakt eller annat hjälplöst tillstånd eller är psykiskt sjuk eller psykiskt utvecklingsstörd, döms för sexuellt utnyttjande till fängelse i högst fyra år.

3 §

Har någon *könsligt umgänge med barn under femton år, dömes för otukt med barn till fängelse i högst fyra år.*

Om *gärningsmannen förgripit sig särskilt hänsynslöst mot barnet eller brottet eljest är att anse som grovt, skall dömas till fängelse, lägst två och högst åtta år.*

4 §

Har någon *sexuellt umgänge med den som är under arton år och som är hans avkomling eller står under hans fostran eller för vars vård eller tillsyn han har att svara på grund av myndighets beslut, döms för sexuellt utnyttjande av underårig till fängelse i högst fyra år.*

Om *den som har begått gärningen har handlat särskilt hänsynslöst mot den underårige eller om brottet i annat fall är att anse som grovt, skall dömas för grovt sexuellt utnyttjande av underårig till fängelse, lägst två och högst åtta år.*

Nuvarande lydelse

4 §¹

Har någon könsligt umgänge med den som är under aderton år och som står under hans tillsyn vid skola, anstalt eller annan inrättning eller som eljest står under hans övervakning, vård eller lydnad eller sker det under utnyttjande i annat fall av den underåriges beroende ställning, dömes för otukt med ungdom till fängelse i högst fyra år.

5 §²

Har någon samlag med eget barn eller dess avkomling, dömes för otukt med avkomling till fängelse i högst två år.

Den som har samlag med sitt hellsyskon, dömes för otukt med syskon till fängelse i högst ett år.

Vad i denna paragraf sägs gäller ej den som förmåtts till gärningen medelst olaga tvång eller på annat otillbörlig sätt.

Föreslagen lydelse

6 §

Har någon, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, sexuellt umgänge med barn under femton år, döms för sexuellt umgänge med barn till fängelse i högst fyra år.

6 §

Den som berör barn under femton år på sedlighetssårande sätt, dömes, om gärningen ej är belagd med straff enligt vad förut i detta kapitel är sagt, för otuktigt beteende till böter eller fängelse i högst ett år.

Detsamma skall gälla, om någon blottar sig för annan på sätt som är ägnat att väcka anstöt eller eljest

7 §

Den som, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, sexuellt berör barn under femton år eller förmår barnet att företa eller medverka i någon handling med sexuell innebörd, döms för sexuellt ofredande till böter eller fängelse i högst ett år.

Detsamma skall gälla, om någon blottar sig för annan på sätt som är ägnat att väcka anstöt eller eljest

¹ Senaste lydelse 1978: 103.

² Senaste lydelse 1973: 648.

Nuvarande lydelse

genom ord eller handling som uppenbart sårar tukt och sedlighet uppträder anstötligt mot annan.

7 §³

Om någon vanemässigt eller för att bereda sig vinning främjar eller utnyttjar annans otuktiga levnadssätt eller om någon förleder den som är under tjugo år till sådant levnadssätt, dömes för koppleri till fängelse i högst fyra år.

Är brottet grovt, skall dömas till fängelse, lägst två och högst sex år. Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas, om gärningsmannen främjat otuktigt levnadssätt i större omfattning eller hänsynslöst utnyttjat annan.

Om någon för att bereda sig särskild vinning främjar tillfällig könsförbindelse mellan andra, dömes för främjande av otukt till böter eller fängelse i högst sex månader.

8 §⁴

Den som genom att utlova eller giva ersättning skaffar eller söker skaffa sig tillfällig könsförbindelse med någon som är under aderton år, dömes för förförelse av ungdom till böter eller fängelse i högst sex månader.

Föreslagen lydelse

genom ord eller handling på ett uppenbart sedlighetsårande sätt uppträder anstötligt mot annan.

8 §

Den som främjar eller på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjar att annan har tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning, döms för koppleri till fängelse i högst fyra år.

Får den som med nyttjanderätt har upplåtit en lägenhet vetskap om att lägenheten helt eller till väsentlig del används för tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning och underlåter han att göra vad som skäligen kan begäras för att få upplåtelsen att upphöra, skall han, om verksamheten fortsätter eller återupptas i lägenheten, anses ha främjat verksamheten och dömas till ansvar enligt första stycket.

9 §

Är brott som avses i 8 § grovt, skall dömas för grovt koppleri till fängelse, lägst två och högst sex år.

Vid bedömande av om brottet är grovt skall särskilt beaktas, om den som har begått gärningen främjat tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning i större omfattning eller hänsynslöst utnyttjat annan.

10 §

Den som genom att utlova eller ge ersättning skaffar eller söker skaffa sig tillfälligt sexuellt umgänge med någon som är under arton år, döms för förförelse av ungdom till böter eller fängelse i högst sex månader.

³ Senaste lydelse 1969: 162.

⁴ Senaste lydelse 1978: 103.

Nuvarande lydelse

9 §

Ansvar som i detta kapitel är stadgat för gärning som begås mot någon under viss ålder skall ådömas även den som *icke* insåg men hade skäligen anledning *antaga* att den andre ej uppnått sådan ålder.

10 §

För försök till våldtäkt, *våldförande, otukt med barn eller otukt med ungdom* dömes till ansvar enligt vad i 23 kap. stadgas.

11 §

Våldtäkt eller våldförande eller försök till sådant brott, så ock frihetskränkande otukt må åtalas av åklagare allenast om målsägande angiver brottet till åtal eller åtal finnes påkallat ur allmän synpunkt.

Sedan sex månader förflutit efter det brottet begicks må åklagare ej väcka åtal, med mindre angivelse skett före utgången av sagda tid eller laga förfall för angivelse visas hava förelegat eller ock åtal finnes påkallat ur allmän synpunkt. Efter utgången av nämnda tid må ej heller målsägande väcka åtal för brottet, om ej laga förfall visas hava förelegat.

Är vid otukt med barn eller otukt med ungdom eller vid försök till sådant brott ringa skillnad i ålder och utveckling mellan gärningsmannen och den mot vilken gärningen förövats, må åtal ej väckas av åklagare, med mindre åtal finnes påkallat ur allmän synpunkt.

Föreslagen lydelse

11 §

Ansvar som i detta kapitel är föreskrivet för gärning som begås mot någon under viss ålder skall ådömas även den som *inte* insåg men hade skäligen anledning *anta* att den andre ej uppnått sådan ålder.

12 §

För försök till våldtäkt, *grov våldtäkt, sexuellt tvång, sexuellt utnyttjande, sexuellt utnyttjande av underårig, grovt sexuellt utnyttjande av underårig, sexuellt umgänge med barn, koppleri och grovt koppleri* döms till ansvar enligt vad som föreskrivs i 23 kap. Detsamma gäller i fråga om förberedelse och stämpling till våldtäkt, *grov våldtäkt, grovt sexuellt utnyttjande av underårig och grovt koppleri.*

13 §

Är vid *sexuellt umgänge med barn* eller försök till sådant brott eller vid *sexuellt ofredande* enligt 7 § första stycket skillnaden i ålder och utveckling mellan den som har begått gärningen och barnet ringa, får åtal väckas av åklagaren endast om åtal är påkallat ur allmän synpunkt.

2 Förslag till Lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs att i rättegångsbalken skall införas en ny paragraf, 20 kap. 15 a §, av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

20 kap.
15 a §

Målsägande, som hörs med anledning av åklagarens talan och som med hänsyn till brottets art eller annars kan antas vara i behov av personligt stöd under rättegången, får åtföljas av lämplig person som sådant stöd.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1984.

3 Förslag till Lag om ändring i jordabalken

Härigenom föreskrivs att 12 kap. 42 § jordabalken¹ skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

12 kap.
42 §²

Hyresrätten är förverkad och hyresvärden således berättigad att uppsäga avtalet,

1. om hyresgästen dröjer med betalning av hyra som utgår i pengar utöver två vardagar efter förfallodagen och annat ej följer av 53 §, dock, i fall då hyran skall betalas i förskott för längre tid än en månad, endast om hyresgästen dröjer med betalning av den på en kalendermånad belöpande hyran utöver två vardagar efter månadens början eller, såvitt angår hyran för första kalendermånaden under hyresförhållandet, efter förfallodagen.

2. om hyresgästen utan behövligt samtycke eller tillstånd överlåter hyresrätten eller eljest sätter annan i sitt ställe eller upplåter lägenheten i andra hand och ej efter tillsägelse vidtager rättelse utan dröjsmål.

3. om lägenheten användes i strid med 23 eller 41 § och hyresgästen icke efter tillsägelse vidtager rättelse utan dröjsmål.

4. om hyresgästen eller annan, till vilken hyresrätten överlåtits eller lägenheten upplåtits, genom vårdslöshet är vållande till att ohyra förekom-

¹ Omtryckt 1971: 1209. 12 kap. omtryckt 1979: 252.

² Senaste lydelse 1980: 893.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

mer i lägenheten eller genom underlåtenhet att underrätta hyresvärden därom bidrager till att ohyran sprides i fastigheten.

5. om lägenheten på annat sätt vanvårdas eller om hyresgästen eller annan, till vilken hyresrätten överlåtits eller lägenheten upplåtits, åsidosätter något av vad som enligt 25 § skall iakttagas vid lägenhetens begagnande eller brister i den tillsyn som enligt nämnda paragraf åligger hyresgäst och rättelse icke utan dröjsmål sker efter tillsägelse.

6. om i strid med 26 § tillträde till lägenheten vägras och hyresgästen ej kan visa giltig ursäkt.

7. om hyresgästen åsidosätter avtalsenlig skyldighet, som går utöver hans åligganden enligt detta kapitel, och det måste anses vara av synnerlig vikt för hyresvärden att skyldigheten fullgöres,

8. om lägenheten helt eller till väsentlig del nyttjas för näringsverksamhet eller därmed likartad verksamhet, vilken utgör eller i vilken till ej oväsentlig del ingår brottsligt förfarande.

8. om lägenheten helt eller till väsentlig del nyttjas för näringsverksamhet eller därmed likartad verksamhet, vilken utgör eller i vilken till ej oväsentlig del ingår brottsligt förfarande, *eller för tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning.*

Hyresrätten är icke förverkad, om det som ligger hyresgästen till last är av ringa betydelse.

Uppsäges avtalet har hyresvärden rätt till ersättning för skada.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1984 och tillämpas även på avtal som har slutits före lagens ikraftträdande. Till grund för förverkande enligt första stycket 8 i dess nya lydelse får läggas endast förfarande efter lagens ikraftträdande.

4 Förslag till**Lag om ändring i bostadsrättslagen (1971:479)**

Härigenom föreskrivs att 33 § bostadsrättslagen (1971:479)¹ skall ha nedan angivna lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

33 §

Nyttjanderätten till lägenhet som innehas med bostadsrätt och som tillträts är förverkad och föreningen således berättigad att uppsäga bostadsrättshavaren till avflyttning.

1. om bostadsrättshavaren dröjer med betalning av grundavgift eller upplåtelseavgift utöver två veckor eller den längre tid som kan vara bestämd i stadgarna från det att föreningen efter förfallodagen anmanat

¹ Omtryckt 1982: 353.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

honom att fullgöra sin betalningsskyldighet eller om bostadsrättshavaren dröjer med betalning av årsavgift utöver två vardagar efter förfallodagen,

2. om bostadsrättshavaren utan behövligt samtycke eller tillstånd upplåter lägenheten i andra hand,

3. om lägenheten användes i strid med 25 eller 31 §,

4. om bostadsrättshavaren eller den, till vilken lägenheten upplåtits i andra hand, genom vårdslöshet är vållande till att ohyra förekommer i lägenheten eller om bostadsrättshavaren genom underlåtenhet att utan oskäligt dröjsmål underrätta styrelsen om förekomst av ohyra i lägenheten bidrager till att ohyran sprides i fastigheten.

5. om lägenheten på annat sätt vanvårdas eller om bostadsrättshavaren eller den, till vilken lägenheten upplåtits i andra hand, åsidosätter något av vad som enligt 28 § skall iakttagas vid lägenhetens begagnande eller brister i den tillsyn som enligt nämnda paragraf åligger bostadsrättshavare,

6. om i strid med 29 § tillträde till lägenheten vägras och bostadsrättshavaren ej kan visa giltig ursäkt,

7. om bostadsrättshavaren åsidosätter skyldighet, som går utöver hans åligganden enligt denna lag, och det måste anses vara av synnerlig vikt för föreningen att skyldigheten fullgöres; dock kan skyldighet för bostadsrättshavaren att inneha anställning i visst företag eller liknande skyldighet ej åberopas som grund för förverkande,

8. om lägenheten helt eller till väsentlig del nyttjas för näringsverksamhet eller därmed likartad verksamhet, vilken utgör eller i vilken till ej oväsentlig del ingår brottsligt förfarande.

8. om lägenheten helt eller till väsentlig del nyttjas för näringsverksamhet eller därmed likartad verksamhet, vilken utgör eller i vilken till ej oväsentlig del ingår brottsligt förfarande, *eller för tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning.*

Nyttjanderätten är icke förverkad, om det som ligger bostadsrättshavaren till last är av ringa betydelse. Inte heller är nyttjanderätten till en bostadslägenhet förverkad på grund av att en skyldighet som avses i första stycket 7 åsidosätts, om bostadsrättshavaren är en kommun och skyldigheten inte kan fullgöras av en kommun.

Uppsägning på grund av förhållande som avses i första stycket 2, 3 eller 5–7 får ske endast om bostadsrättshavaren underlåter att på tillsägelse vidtaga rättelse utan dröjsmål.

Uppsäges bostadsrättshavaren till avflyttning, har föreningen rätt till ersättning för skada.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1984 och tillämpas även på avtal som har slutits före lagens ikraftträdande. Till grund för förverkande enligt första stycket 8 i dess nya lydelse får läggas endast förfarande efter lagens ikraftträdande.

5 Förslag till

Lag om ändring i sekretesslagen (1980: 100)

Härigenom föreskrivs att 9 kap. 16 § sekretesslagen (1980: 100)¹ skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Sekretess gäller hos domstol i mål om ansvar för *sedlighetsbrott*, utpressning, brytande av post- eller telehemlighet, intrång i förvar eller olovlig avlyssning samt i mål om ersättning för skada med anledning av sådant brott, för uppgift om enskilda personliga eller ekonomiska förhållanden, om det kan antas att den enskilde eller någon honom närstående lider skada eller men om uppgiften röjs. Sekretessen gäller dock inte för uppgift om vem som är tilltalad eller svarande i målet.

I fråga om uppgift i allmän handling gäller sekretessen i högst sjuttio år.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1984.

Föreslagen lydelse

9 kap.

16 §

Sekretess gäller hos domstol i mål om ansvar för *sexualbrott*, utpressning, brytande av post- eller telehemlighet, intrång i förvar eller olovlig avlyssning samt i mål om ersättning för skada med anledning av sådant brott, för uppgift om enskilda personliga eller ekonomiska förhållanden, om det kan antas att den enskilde eller någon honom närstående lider skada eller men om uppgiften röjs. Sekretessen gäller dock inte för uppgift om vem som är tilltalad eller svarande i målet.

Motionerna

I motion 1982/83: 314 av Gunnel Jonäng (c) hemställs att riksdagen hos regeringen begär ändrad lagstiftning rörande sexuella övergrepp i enlighet med motionens syfte.

I motion 1982/83: 685 av Ola Ullsten m.fl. (fp) hemställs, såvitt nu är i fråga, med hänvisning till vad som anförts i motion 1982/83: 683 att riksdagen beslutar ge regeringen till känna vad i motionen anförts om juridiskt biträde för kvinnor som utsatts för våldtäkt och/eller misshandel (yrkande 1).

I motion 1982/83: 1753 av Maj-Lis Lööv m.fl. (s, m, c, fp, vpk) hemställs att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad som i motionen anförts om rätt till juridiskt biträde för misshandlade kvinnor inom rättshjälpens ram.

¹ Omtryckt 1982:1106.

I motion 1983/84: 2557 av Martin Olsson m. fl. (c) hemställs att riksdagen beslutar att hittillsvarande straffsanktionerade förbud mot sexuellt umgänge mellan lärare och underårig elev behålls.

I motion 1983/84: 2558 av Allan Ekström (m) hemställs

1. att riksdagen uttalar att mål som angår 6 kap. brottsbalken skall handläggas och bedömas efter samma rättsprinciper som gäller i övrigt enligt vår rättsordning.

2. att riksdagen beslutar att nuvarande förbud för lärare att ha sexuellt förhållande till sina elever under 18 år skall bibehållas.

I motion 1983/84: 2559 av Karin Israelsson (c) och Rosa Östh (c) hemställs att riksdagen beslutar att våldtäktsoffer skall ha rättighet till juridiskt biträde inom rättshjälpens ram.

I motion 1983/84: 2560 av Tore Nilsson (m) hemställs att riksdagen avslår regeringens förslag till proposition 1983/84: 105 om att upphäva 6 kap. 4 § brottsbalken.

I motion 1983/84: 2561 av Gunnel Jonäng (c) hemställs

1. att riksdagen hos regeringen begär åtgärder som möjliggör att juridisk kunskap under förundersökning och rättegång ställs till förfogande för kvinnor som utsatts för sexuella övergrepp och misshandel.

2. att riksdagen hos regeringen begär åtgärder i syfte att kriminalisera prostitutionens kunder.

I motion 1983/84: 2562 av Linnea Hörlén (fp) hemställs att riksdagen med ändring av propositionen i denna del beslutar att det även framdeles skall vara kriminaliserat att ha sexuellt umgänge mellan lärare och elever.

I motion 1983/84: 2563 av Hans Petersson i Röstånga m. fl. (fp) hemställs att riksdagen beslutar om sådan komplettering av rättshjälpslagen att den som blivit föremål för ett sexuellt övergrepp skall ha rätt till juridiskt biträde.

I motion 1983/84: 2564 av Gunilla André (c) hemställs att riksdagen beslutar att 6 kap. 9 § BrB skall få följande lydelse:

Den som genom att utlova eller att ge ersättning skaffar eller söker skaffa sig tillfälligt sexuellt umgänge med annan döms för otillåten kontakt med prostituerad till böter eller fängelse i högst sex månader.

I motion 1983/84: 2565 av Siri Häggmark (m) hemställs att riksdagen beslutar att den som enligt 6 kap. 1–8 §§ i förslag till lag om ändring i brottsbalken är att anse som målsägande skall vara berättigad till ersättning för juridiskt biträde vid förundersökning och rättegång.

I motion 1983/84: 2566 av Margareta Gard m. fl. (m) hemställs att riksdagen beslutar att den som enligt 6 kap. 1–8 §§ i förslaget till lag om ändring i brottsbalken är att anse som målsägande skall vara berättigad till ersättning för juridiskt biträde vid förundersökning och rättegång.

I motion 1983/84: 2567 av Margareta Persson (s) och Ingrid Andersson (s) hemställs att riksdagen hos regeringen hemställer om ett lagförslag som kriminaliserar kunden i ett prostitutionsförhållande.

I motion 1983/84: 2568 av Lars Werner m. fl. (vpk) hemställs att riksdagen med ändring i proposition 1983/84: 105 antar följande som *Motionärernas förslag* betecknade

Förslag till

Lag om ändring i brottsbalken:

Regeringens förslag

Om sexualbrott

Den som tvingar annan till samlag eller därmed jämförligt sexuellt umgänge genom våld eller genom hot som innebär eller för den hotade framgår som trängande fara, döms för våldtäkt till fängelse, lägst *två* och högst sex år. Lika med våld anses att försätta någon i vanmakt eller annat sådant tillstånd.

Är brottet med hänsyn till våldets eller hotets art och omständigheterna i övrigt att anse som mindre allvarligt, döms till fängelse i högst fyra år.

Är brottet grovt, döms för grov våldtäkt till fängelse, lägst fyra och högst tio år. Vid bedömning av om brottet är grovt skall särskilt beaktas, om våldet var livsfarligt eller om den som begått gärningen tillfogat allvarlig skada eller allvarlig sjukdom eller annars visat särskild råhet.

Har någon, i annat fall än som avses i 4 §, samlag med eget barn eller dess avkomling, döms för sexuellt umgänge med avkomling till fängelse i högst två år.

Den som har samlag med sitt hellsyskon, döms för sexuellt umgänge med syskon till fängelse i högst ett år.

Vad i denna ----- annat otillbörligt sätt.

Den som, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, sexuellt berör barn under femton år eller förmår

Motionärernas förslag

6 kap.

1 §

Om sexualbrott

Den som tvingar annan till samlag eller därmed jämförligt sexuellt umgänge med våld eller genom hot som innebär eller för den hotade framstår som trängande fara, döms för våldtäkt till fängelse, lägst *ett* och högst sex år. Lika med våld anses att försätta någon i vanmakt eller annat sådant tillstånd.

Är brottet grovt, döms för grov våldtäkt till fängelse, lägst fyra och högst tio år. Vid bedömning av om brottet är grovt skall särskilt beaktas, om våldet var livsfarligt eller om den som begått gärningen tillfogat allvarlig skada eller allvarlig sjukdom eller annars visat särskild råhet.

5 §

Har någon, i annat fall än som avses i 4 §, samlag med eget barn eller dess avkomling, döms för sexuellt umgänge med avkomling till fängelse i högst två år.

7 §

Den som, i annat fall än som avses förut i detta kapitel, sexuellt berör barn under femton år eller förmår

Om sexualbrott

barnet att företa eller medverka i någon handling med sexuell innebörd, döms för sexuellt ofredande till böter eller fängelse i högst ett år.

Detsamma skall gälla, om någon blottar sig för annan på sätt som är ägnat att väcka anstöt eller eljest genom ord eller handling på ett uppenbart sedlighetssårande sätt uppträder anstötligt mot annan.

Om sexualbrott

barnet att företa eller medverka i någon handling med sexuell innebörd, döms för sexuellt ofredande till böter eller fängelse i högst ett år.

I motion 1983/84: 2569 av Per-Olof Strindberg m. fl. (m) hemställs att riksdagen beslutar att brott enligt 6 kap. 3 § brottsbalken skall omfatta två svårighetsgrader, sexuellt utnyttjande och grovt sexuellt utnyttjande.

Utskottet

Inledning

Sedlighetsbrotten, dvs. brott som på olika sätt har anknytning till sexuallivet, regleras i 6 kap. brottsbalken (BrB).

År 1971 tillsattes en utredning, sexualbrottsutredningen, för att se över reglerna om sedlighetsbrott. Utredningen lade år 1976 fram betänkandet (SOU 1976: 9) Sexuella övergrepp. Betänkandet remissbehandlades.

Regeringen beslöt år 1977 om en förnyad översyn av sedlighetsbrotten. Den kommitté som tillkallades för uppdraget, 1977 års sexualbrottskommitté, avlämnade i december 1982 betänkandet (SOU 1982: 61) Våldtäkt och andra sexuella övergrepp. Betänkandet har remissbehandlats.

Propositionen grundas på sexualbrottskommitténs betänkande och remissbehandlingen av det.

Propositionens huvudsakliga innehåll

Propositionen innehåller förslag till omfattande ändringar i 6 kap. BrB och till ändringar med anknytning till sexualbrotten på andra håll i lagstiftningen.

När det gäller begreppet våldtäkt sker en utvidgning bl. a. så till vida att även övergrepp som innefattar sexualhandlingar jämförliga med samlag kan utgöra våldtäkt. Vidare görs reglerna om våldtäkt könsneutrala.

Den nuvarande bestämmelsen om frihetskränkande otukt ersätts med bestämmelser om sexuellt tvång och sexuellt utnyttjande.

I fråga om sexuella övergrepp mot barn och ungdom ersätts den nuvarande bestämmelsen om otukt med ungdom med en regel om straff för sexuellt utnyttjande av underårig. Förslaget innebär att det liksom f. n. är straffbart att ha sexuell umgänge med barn under 15 år. Till skillnad från nuvarande regler blir det emellertid straffbart, som sexuellt ofredande, att

förmå ett barn under 15 år att företa eller medverka i en handling med sexuell innebörd även om det inte är fråga om sexuell beröring eller sexuellt umgänge.

Den nya regleringen innebär en uppmjukning av den hittillsvarande generella kriminaliseringen av fall då någon har sexuell umgänge med den som står under hans tillsyn vid skola eller motsvarande.

Kriminaliseringen vid s. k. incest bibehålls. De nuvarande reglerna om otukt med avkomling och om otukt med syskon ersätts med i sak oförändrade regler om sexuell umgänge med avkomling resp. sexuell umgänge med syskon. En straffskärpning föreslås emellertid för fall då någon har sexuell umgänge med egen avkomling under 18 år.

Bestämmelserna om straff för koppleri skärps. Det nuvarande kravet på att ett sådant brott skall ha skett vanemässigt eller för att bereda gärningsmannen vinning slopas. Enligt förslaget blir det straffbart som koppleri om någon främjar eller på ett otillbörligt sätt ekonomiskt utnyttjar att någon annan har tillfälliga sexuella förbindelser mot ersättning. Ett särskilt straffansvar införs för fastighetsägare med sikte på fall då en upplåten lägenhet helt eller till väsentlig del används för prostitution och fastighetsägaren inte gör vad som skäligen kan begäras av honom för att få upplåtelsen att upphöra. Genom ändringar i den civilrättsliga lagstiftningen får fastighetsägare ökade möjligheter att säga upp hyresgäster och bostadsrättshavare i fall då en lägenhet används på det nyss nämnda sättet.

Straffbarhet för sexualbrott på försöks-, förberedelse- och stämplingsstadiet utvidgas. De nuvarande särskilda reglerna om krav på angivelse och om preskription vid våldtäkt och liknande brott tas bort.

Propositionen innehåller vidare förslag som rör frågan om stöd och hjälp till våldtäktsoffer m. fl.

Den nya lagstiftningen föreslås träda i kraft den 1 juli 1984.

Allmänt

Efter ett långvarigt och omfattande utredningsarbete, som tilldragit sig stor uppmärksamhet i den allmänna debatten, föreligger nu för riksdagens ställningstagande förslag till en revidering av bestämmelserna i BrB om sedlighetsbrotten. En reform på området har länge framstått som angelägen, bl. a. beroende på den prägel av en äldre tids moralföreställningar i sexuella frågor som vidlåder den nuvarande regleringen.

Utskottet, som finner att förslagen ligger väl i linje med strävandena att motverka våld och att uppnå jämställdhet mellan kvinnor och män, vill redan här uttala sin anslutning i stort till den föreslagna regleringen.

Utformningen av reglerna om våldtäkt, m. m.

Gällande rätt

Enligt 6 kap. 1 § första stycket BrB döms en man för våldtäkt till fängelse i lägst två år och högst tio år, om han tvingar en kvinna till samlag

genom våld eller genom hot som innebär trängande fara; lika med våld anses att försätta kvinnan i vanmakt eller annat sådant tillstånd. Om brottet med hänsyn till kvinnans förhållande till mannen eller eljest är att anse som mindre grovt, döms enligt andra stycket i sagda paragraf mannen för våldförande till fängelse i högst fyra år.

Enligt gällande rätt krävs sålunda för ansvar för våldtäkt eller våldförande att en man tvingar en kvinna till samlag och att det alltså är fråga om ett påtvingat heterosexuellt samlag. Endast en man kan således göra sig skyldig till våldtäkt eller våldförande och endast en kvinna kan vara målsägande vid sådana brott. Det krävs däremot inte att samlaget är fullbordat; i rättstillämpningen hänförs till samlag situationer där parternas könsdelar har berört varandra.

Som nyss har sagts rubriceras som våldförande en gärning som i och för sig uppfyller rekvisiten för våldtäkt men där brottet med hänsyn till kvinnans förhållande till mannen eller eljest är att anse som mindre grovt. Bestämmelsen om våldförande skall ses mot bakgrund av bl. a. att tilltvingat sexuellt umgänge inom äktenskapet blev straffbart i samband med att BrB infördes. Andra omständigheter än kvinnans förhållande till mannen som kan vara av betydelse är enligt förarbetena till nuvarande regler att kvinnan har underlåtit att tillkalla hjälp när detta varit möjligt eller att hon föranlett eller tillåtit närmanden från mannens sida.

Rättstillämpningen kan i viss mån sägas ha skiftat beträffande bedömningen av om en gärning bort rubriceras som våldtäkt eller våldförande. I allmänhet har ett påtvingat samlag bedömts som våldförande, om mannen och kvinnan vid gärningstillfället hade eller tidigare haft en stadigvarande sexuell relation till varandra. Även andra omständigheter, t. ex. att kvinnan följt med en man som hon endast varit ytligt bekant med till hans bostad eller att hon följt med en s. k. raggabil, har åtminstone tidigare inte sällan föranlett domstolen att välja den lindrigare brottsrubriceringen våldförande också i fall där våldet eller hotet varit av mycket allvarligt slag. Övergrepp som föregåtts av vissa intimiteter mellan parterna har domstolarna också oftast sett mildare på.

Förslag

Förslaget i propositionen innebär att gärningsbeskrivningen för våldtäktsbrottet utformas så att den kommer att omfatta – förutom samlag – även med samlag jämförligt sexuellt umgänge, som har tvingats fram genom våld eller hot som innebär eller för den hotade framstår som trängande fara. Bestämmelserna om våldtäkt görs könsneutrala, vilket innebär att brottet kan förövas av både män och kvinnor och att övergreppet kan vara av såväl heterosexuell som homosexuell natur.

Vidare innebär regeringsförslaget vissa förändringar när det gäller straffskalor och brottsrubricering. För brottet våldtäkt blir minimistrafvet liksom f. n. två års fängelse. Maximistrafvet som f. n. är tio års fängelse blir

emellertid enligt förslaget sex års fängelse för detta brott. För grova brott införs en ny brottsrubricering, grov våldtäkt, som har en straffskala på lägst fyra och högst tio års fängelse. Den nuvarande regeln om våldförande upphävs. I stället införs en bestämmelse med lägre straffmaximum (fängelse i högst fyra år) om våldtäkten med hänsyn till våldets eller hotets art och omständigheterna i övrigt är att anse som mindre allvarlig.

I motion 2558 anförs att ståndpunkten att offrets handlingssätt före övergreppet och relationen mellan offret och gärningsmannen alltid skall sakna rättslig betydelse strider mot hävdvunna rättsprinciper. Enligt motionären är det nödvändigt att det skapas klarhet huruvida brott enligt 6 kap. BrB skall bedömas efter andra och snävare rättsprinciper än vad som eljest gäller. Motionären begär att riksdagen uttalar att mål som rör åtal för ett sexualbrott skall handläggas och prövas efter samma rättsprinciper som gäller i övrigt enligt vår rättsordning.

I motion 2568 sägs att förslaget i propositionen om en lägre straffskala för våldtäkt som bedöms som mindre allvarlig kan innebära en synnerligen mild straffpåföljd med nuvarande praxis, om kvinnans beteende o. d. före brottet bedöms som "otillbörligt". Motionärernas förslag innebär att straffminimum för våldtäkt bestäms till ett års fängelse och att någon särskild straffskala för brott som bedöms som mindre allvarligt inte skall finnas.

Överväganden

Enligt utskottets mening saknas anledning att se mildare än hittills på gärningar av den allvarliga karaktär som våldtäktsbrottet representerar. Snarare finns det fog för en skärpning av den allmänna synen på denna sorts brottslighet.

Mot denna bakgrund bör man enligt utskottets mening behålla det nuvarande minimistraffet på två års fängelse för våldtäkt. För detta talar också de i propositionen angivna olägenheterna från sekretess- och processrättslig synpunkt som skulle uppstå om minimistraffet sattes lägre än f. n.

När det gäller den nuvarande bestämmelsen om våldförande delar utskottet uppfattningen att denna bestämmelse bör upphävas: utskottet återkommer strax till frågan om i vad mån kvinnans förhållande till mannen och liknande omständigheter bör tillmätas någon rättslig betydelse i ett våldtäktsmål. Det är emellertid tydligt att det finns behov av en regel som medger att straffet för mindre allvarliga våldtäktsbrott kan sättas lägre än fängelse i två år. Den i propositionen föreslagna bestämmelsen i detta hänseende som innebär att, om brottet med hänsyn till våldet eller hotets art och omständigheterna i övrigt är att anse som mindre allvarligt, straffet kan sättas till fängelse i högst fyra år, tillgodoser enligt utskottets mening detta syfte. Utskottet anser vidare att man inte kan avvara möjligheten att vid grova fall döma till strängare straff än eljest och att den i propositionen

föreslagna regeln om grov våldtäkt med en straffskala omfattande fängelse i lägst fyra år och högst tio år är lämpligt utformad.

När det så gäller frågan om i vad mån kvinnans förhållande till mannen och liknande omständigheter bör tillmätas betydelse vid det rättsliga förfarandet beträffande våldtäktsbrott vill utskottet till en början betona det i och för sig självklara i att sådana faktorer inte får inverka på bedömningen av huruvida kvinnan lämnat sitt samtycke till sexuellt umgänge. Som departementschefen framhåller skall kvinnans önskan att inte ha samlag ovillkorligen respekteras. Om mannen inte respekterar kvinnans vilja utan genom t. ex. hot som för kvinnan framstår som en trängande fara tilltvingar sig samlag, skall gärningen enligt utskottets mening bedömas som våldtäkt, oavsett parternas relationer och de omständigheter som har föregått övergreppet.

Vid våldtäkt, liksom vid andra brott enligt BrB där ej annat anges, krävs emellertid att gärningen skall ha begåtts uppsåtligen. Det innebär enligt utskottets mening att vad som inträffat före övergreppet någon gång kan få betydelse för bedömningen av uppsåtsfrågan. Med hänsyn till att gärningen består i att tvinga någon till något genom våld eller genom hot som innebär eller för den hotade framstår som en trängande fara kan emellertid endast i extrema undantagsfall sådana omständigheter tänkas få betydelse i detta hänseende.

När det sedan gäller den speciella frågan att bedöma våldtäktsbrottets svårhetsgrad måste det vid våldtäkt liksom vid andra brott ske en helhetsbedömning av gärningen. Vad som här skall stå i centrum för den rättsliga bedömningen är, som departementschefen framhåller (s. 51), gärningsmannens handling och vad som föranlett honom att utföra den. Avsikten med förslaget i propositionen är (se s. 24) att en bedömning av våldets och hotets art alltid skall vara det grundläggande. Och naturligtvis måste en gärning där våldet eller hotet varit av allvarlig karaktär regelmässigt falla in under den strängare straffskalan oavsett omständigheterna i övrigt. Helhetsbedömningen innebär emellertid att sådana faktorer som förhållandet mellan offret och gärningsmannen liksom vad som föregått övergreppet vid sidan av andra omständigheter inte kan fränkännas betydelse. Mot denna bakgrund anser utskottet att departementschefens uttalande (se s. 24) att den omständigheten att ett övergrepp har föregåtts av samvaro mellan kontrahenterna över huvud taget inte bör leda till en mildare bedömning, ett uttalande som torde ha avseende på frågan huruvida brottet skall hänföras till den lindrigare straffskalan, är något onyanserat.

Utskottet vill här samtidigt peka på att omständigheter av det nyss nämnda slaget beroende på förhållandena också kan göra bedömningen strängare. Exempelvis kan i ett fall där parterna varit bekanta med varandra gärningsmannen ha svikit ett förtroende, något som bör påverka brottets svårhetsgrad i höjande riktning. Det förhållandet att man – här såsom eljest – måste göra en helhetsbedömning innebär naturligtvis inte att man i

det rättsliga förfarandet får dra in omständigheter som saknar rättslig relevans. Som departementschefen säger (s. 24 och 51) gäller generellt att allmänna uppgifter om t. ex. kvinnansandel och levnadssätt saknar betydelse för den rättsliga bedömningen. Utskottet vill här peka på att det åligger rätten att se till att man i målet inte drar in någonting som inte har betydelse (se 35 kap. 7 § och 46 kap. 4 § rättegångsbalken, RB).

Vad som nu har sagts om bedömningen av brottets svårhetsgrad kan i allt väsentligt föras över också på frågan om straffmätning. Och vad som har sagts om de omständigheter som har betydelse för den straffrättsliga bedömningen vid domstolsprövningen har givetvis betydelse också för brottsutredningen vid våldtäkt. Händelseförloppet måste få en så fullständig belysning att åklagaren kan utforma sin gärningsbeskrivning och att domstolen kan rätt värdera bevisningen. Utskottet vill emellertid betona vikten av att förhören med offret vid brottsutredningen liksom under rättegången uppfyller anspråken på respekt för den personliga integriteten.

Med dessa uttalanden – som delvis ligger i linje med tankarna bakom det här aktuella yrkandet i motion 2558 – avstyrker utskottet bifall till motionerna 2558 och 2568 i denna del samt tillstyrker bifall till propositionen i motsvarande del.

Sexuellt umgänge mellan lärare och elever m. m.

Gällande rätt

I 6 kap. 4 § BrB finns ett straffsanktionerat förbud för någon att ha sexuellt umgänge med den som är under 18 år och som står under hans tillsyn vid skola, anstalt eller annan inrättning. Detsamma gäller enligt paragrafen när någon har sexuellt umgänge med en person som står under hans övervakning, vård eller lydnad eller om det sexuella umgänget sker i något annat fall genom utnyttjande av att den underårige har en beroende ställning till gärningsmannen. Brottet betecknas som otukt med ungdom och straffet är fängelse i högst fyra år.

Av förarbetena (prop. 1962: 10 del B s. 178) framgår att avsikten med bestämmelsen är att kriminalisera sådana handlingar som sker under utnyttjande av beroende ställning. I lagtexten har vissa typfall angetts där det inte behöver särskilt styrkas att gärningen skett under utnyttjande av beroende ställning. Men då det gäller att i rättstillämpningen tolka de i lagtexten använda uttryckssätten för dessa fall bör enligt förarbetena riktmärket vara att det skall vara fråga om en situation då ett beroendeförhållande, som inverkar på ställningstagandet till ett sexuellt närmande, typiskt sett kan antas föreligga (prop. 1962: 10 del B s. 178). Gärningsmannen skall sålunda enligt förarbetena ha sådan ställning och sådana arbetsuppgifter som är ägnade att skapa ett beroendeförhållande.

När det gäller den personkrets som omfattas av det absoluta förbudet enligt bestämmelsen om otukt med ungdom kan först sägas att föräldrar och andra vårdnadshavare räknas dit. Uttrycket "skola, anstalt eller an-

nan inrättning" kom att flyta in i lagtexten på förslag av lagrådet. Lagrådet uttalade därvid att, eftersom det syntes tveksamt huruvida den i lagrådsremissen föreslagna lydelsen – som innehöll ordet anstalt – omfattade även förgripelser från lärares sida vid skolor och andra inrättningar som inte vanligen kallades anstalter, jämte anstalt torde böra nämnas skola och annan inrättning (se prop. 1962: 10 del B s. 435). Det får alltså anses stå klart att lärare hör till den krets av personer med tillsynsfunktion som omfattas av det absoluta förbudet enligt paragrafen. För att undvika missförstånd bör här påpekas att kravet på att läraren skall ha en tillsynsfunktion självfallet innebär att förbudet inte avser sexuellt umgänge med andra elever än sådana som läraren verkligt har tillsyn över. Mer oklart är vilka andra funktionärer vid en skola som hör till den angivna personkretsen. Sägås bör också att begreppet "skola, anstalt eller annan inrättning" omfattar både offentliga och privata institutioner (se prop. 1962: 10 del B s. 173) samt att en tillsynsfunktion kan föreligga även om den t. ex. inte grundas på en myndighets beslut.

I 6 kap. 2 § BrB regleras brottet frihetskränkande otukt. Enligt denna paragraf skall den dömas för sådant brott som i annat fall än som avses i 6 kap. 1 § BrB (våldtäkt och våldförande) förmår någon annan till samlag eller annat sexuellt umgänge genom olaga tvång eller genom grovt missbruk av den andres beroende ställning. Detsamma gäller enligt paragrafen om gärningsmannen har sexuellt umgänge med någon annan under otillbörligt utnyttjande av att denne befinner sig i vanmakt eller annat hjälplöst tillstånd eller är sinnessjuk eller sinnesslö. Straffet är fängelse i högst fyra år.

Förslag

Förslaget i propositionen innebär att bestämmelsen i 6 kap. 4 § BrB om otukt med ungdom upphävs. I stället införs såsom ett nytt första stycke i samma paragraf en bestämmelse om sexuellt utnyttjande av underårig. Bestämmelsen gäller den som har sexuellt umgänge med någon som är under 18 år och som är hans avkomling eller står under hans fostran eller för vars vård eller tillsyn han har att svara på grund av myndighets beslut. Straffet är fängelse i högst fyra år. Vidare införs i ett nytt andra stycke i paragrafen en särskild straffbestämmelse för grova fall; brottet betecknas grovt sexuellt utnyttjande av underårig.

Det nuvarande kategoriska förbudet i regeln om otukt med ungdom för lärare att ha sexuellt umgänge med elever i åldern 15–17 år saknar direkt motsvarighet i den nya regeln.

Förslaget i propositionen innebär vidare att den nuvarande bestämmelsen i 6 kap. 2 § BrB om frihetskränkande otukt upphävs. I stället föreslås att brottet frihetskränkande otukt delas upp på två brott. Det ena brottet tas enligt förslaget in i 2 § och betecknas sexuellt tvång. Brottet avser det fallet att någon genom olaga tvång förmår annan till sexuellt umgänge utan

att det är fråga om våldtäkt. Det andra brottet tas enligt förslaget in i 3 § och betecknas sexuellt utnyttjande. Det avser grovt missbruk av annans beroende ställning eller otillbörligt utnyttjande av annans hjälplösa tillstånd, psykiska sjukdom eller utvecklingsstörning. I specialmotiveringen i propositionen (s. 52) uttalas att handlingar som innebär att någon har sexuellt umgänge med en person under 18 år som står under hans tillsyn vid en skola eller annan inrättning kan vara att hänföra under den föreslagna bestämmelsen om sexuellt utnyttjande, om fråga har varit om ett grovt missbruk av den andres beroende ställning. Även beträffande andra personer som f. n. omfattas av regeln om otukt med ungdom men som faller utanför den föreslagna regeln om sexuellt utnyttjande av underårig – t. ex. personal på institutioner där ungdomar tagits in på frivillig väg – avses enligt propositionen (se s. 26, 31, 53 och 54) den föreslagna regeln om sexuellt utnyttjande kunna bli tillämplig.

I motionerna 2557, 2558 och 2562 begärs att det nuvarande straffsanktionerade förbudet för lärare att ha sexuellt umgänge med elever mellan 15 och 17 år skall vara kvar även i framtiden. I motion 2557 sägs att en elev fortfarande står i visst beroendeförhållande till sin lärare och att underåriga elever även i framtiden behöver det skydd från samhället som det nuvarande förbudet innebär. Liknande skäl anförs i motionerna 2558 och 2562.

I motion 2560 begärs att regeringens förslag att upphäva den nuvarande bestämmelsen om otukt med ungdom avslås. Motionären vänder sig mot att man avskaffar det nuvarande absoluta förbudet för lärare m. fl. att ha sexuellt umgänge med elever i åldern 15–17 år som står under deras tillsyn vid skolan. Motionären menar bl. a. att ett sexuellt förhållande mellan en lärare och en elev är helt oförenligt med lärarens uppgift att vara opartisk i sin betygssättning och bedömning av eleverna och i sitt förhållande till dem. Motionären vänder sig också mot att förslaget innebär att förbudet upphävs för föreståndare, läkare och annan tillsynspersonal i auktoritativ ställning vid vårdinrättningar att ha sexuellt umgänge med ungdomar mellan 15 och 17 år som intagits för vård på ansökan. Slutligen menar motionären att det är oklokt att avskaffa det generella förbudet mot att förmå underåriga i åldern 15–17 år till sexuellt umgänge genom att i andra fall utnyttja den underåriges beroendeställning. Motionären tänker här på sådana fall där en överordnad på en arbetsplats sexuellt utnyttjar en underårig anställd.

I motion 2569 sägs att det finns anledning att hysa stor tveksamhet mot att ta bort det absoluta förbudet för en lärare att ha sexuellt umgänge med en underårig elev. Det skydd som införs genom bestämmelsen om sexuellt utnyttjande är enligt motionärerna för svagt i de angivna fallen, genom att det enligt bestämmelsen krävs att läraren grovt missbrukar elevens beroende ställning. Motionärerna föreslår att brottet sexuellt utnyttjande uppdelas på två brott, sexuellt utnyttjande och grovt sexuellt utnyttjande, som skulle göra det möjligt att bestraffa en lärare som genom att utnyttja sin

ställning förmått en elev till sexuellt umgänge utan att detta utnyttjande kan betecknas som grovt.

Överväganden

Departementschefen anger (s. 28 f) vissa allmänna principer som bör gälla för det straffrättsliga skydd som barn och ungdomar under 18 år behöver mot att utsättas för sexuella handlingar inom och utom familjen. Utskottet ställer sig bakom dessa principer.

När det gäller den nuvarande bestämmelsen om otukt med ungdom anser utskottet att man även i fortsättningen bör uppställa ett absolut förbud för vissa personer att ha sexuellt umgänge med underåriga som de har speciella relationer till. Ett sådant förbud innebär liksom f. n. att det i det särskilda fallet inte behöver visas att den underårige verkligen utnyttjats, något som självfallet har stora fördelar från tillämpningssynpunkt.

Enligt utskottets mening ställer emellertid ett förbud av detta slag krav på att endast sådana fall fångas in där man på förhand kan säga sig att en persons relation till den underårige är sådan att det alltid är olämpligt att denne har sexuellt umgänge med den underårige. Utskottet anser att bestämmelsen om sexuellt utnyttjande i detta hänseende fått en väl avvägd utformning.

När det gäller förhållandet mellan lärare och elever mellan 15 och 17 år anser utskottet liksom departementschefen att det nuvarande generella straffansvaret går för långt. Av redogörelsen för gällande rätt framgår att utgångspunkten då bestämmelsen om otukt med ungdom infördes var att lärare har en ställning som är ägnad att för elever skapa ett beroendeförhållande till lärare. Man kan enligt utskottets mening numera inte utgå från att det i alla skiftande skolformer och i alla konkreta situationer finns ett sådant beroendeförhållande mellan lärare och elev att det är motiverat med ett straffsanktionerat, absolut förbud i det angivna hänseendet. I de fall där straffansvaret ter sig befogat kan det enligt utskottets mening regelmässigt sägas att läraren grovt missbrukat elevens beroende ställning. Mot förslaget i motion 2569 att införa två svårhetsgrader i bestämmelsen om sexuellt utnyttjande vill utskottet i sammanhanget uttala att detta skulle innebära en kriminalisering som enligt utskottets mening skulle föra för långt.

Utskottet delar alltså departementschefens syn på relationen mellan lärare och elever i det nu aktuella avseendet. Även i övrigt ansluter sig utskottet till regeringsförslaget när det gäller kriminaliseringen i fortsättningen av sådana fall som f. n. omfattas av regeln om otukt med ungdom. Med dessa uttalanden avstyrker utskottet bifall till motion 2557, motion 2558 i denna del och motionerna 2560, 2562 och 2569 samt tillstyrker bifall till propositionen i motsvarande del.

Sexuellt umgänge mellan syskon

Gällande rätt

Enligt 6 kap. 5 § andra stycket BrB är det straffbart att ha samlag med sitt helsyskon. Straffbestämmelsen omfattar alltså inte andra former av sexuellt umgänge än samlag. Brottet betecknas otukt med syskon och straffet är fängelse i högst ett år. Enligt tredje stycket i nämnda paragraf utgör emellertid gärningen inget brott, om man förmåtts till den genom olaga tvång eller på något annat otillbörligt sätt.

Bestämmelsen om otukt med syskon fick sin nuvarande utformning år 1973 (prop. 1973: 32, LU 20, SFS 1973: 648), då bestämmelsen begränsades till att gälla helsyskon mot att tidigare ha omfattat även halvsyskon. Ändringen sammanhänge med att hindret mot äktenskap mellan syskon då gjordes dispensabelt beträffande halvsyskon (jfr 2 kap. 3 § giftermålsbalken).

Förslag

Regeringsförslaget innebär att bestämmelsen om straff för den som har samlag med sitt syskon behålls i sak oförändrad. Brottet betecknas sexuellt umgänge med syskon. Liksom f. n. tar bestämmelsen inte sikte på andra handlingar än samlag.

I motion 2568 sägs att vuxna människor, i praktiken syskon, inte skall förföljas av samhället i de fall då de inleder ett förhållande. Enligt motionärerna förekommer det få sådana fall, och motionärerna menar att regeringens förslag ger uttryck för en föräldrad syn. Innebörden av motionsyrkans del är att bestämmelsen om otukt med syskon skall upphävas.

Överväganden

Utskottet delar departementschefens uppfattning att de nuvarande straffbestämmelserna om s. k. incest bör bibehållas oförändrade i sak. Beträffande samlag mellan helsyskon anser utskottet därvid att de skäl som talar för en kriminalisering vid en samlad bedömning väger över de skäl som kan anföras mot. Utskottet vill i sammanhanget peka på att i de fall där det inte finns något egentligt intresse av ett ingripande från samhällets sida den straffrättsliga och den straffprocessuella lagstiftningen ger utrymme för åklagare och domstol att avstå från åtgärder. Utskottet avstyrker därför bifall till motion 2568 i denna del och tillstyrker bifall till propositionen i motsvarande del.

Sexuellt ofredande

Gällande rätt

Enligt 6 kap. 6 § andra stycket BrB är det straffbart som otuktigt betecknat att blotta sig för någon annan på ett sätt som är ägnat att väcka anstöt

eller att eljest genom ord eller handling som uppenbart sårar tukt och sedlighet uppträda anstötligt mot någon annan.

Blottande och liknande anstötliga handlingar faller i allmänhet även under andra bestämmelser i BrB. I 16 kap. 16 § BrB finns det sålunda en straffbestämmelse som innebär att den, som för oljud på allmän plats eller annars offentligen betar sig på ett sätt som är ägnat att väcka förargelse hos allmänheten, döms för förargelseväckande beteende till böter, högst 1 000 kr. Vidare bör nämnas att det enligt 4 kap. 7 § BrB är straffbart som ofredande att handgripligen antasta eller genom skottlossning, stenkastning, oljud eller något annat hänsynslöst beteende eljest ofreda någon annan; straffet är böter eller fängelse i högst sex månader.

Förslag

Regeringens förslag innebär att den särskilda kriminaliseringen av uppenbart sedlighetssårande beteenden och handlingar mot någon annan behålls i princip oförändrad. Brottet, som tas in i 6 kap. 7 § andra stycket BrB, betecknas sexuellt ofredande.

I motion 2568 pekas på att blottande som riktar sig mot vuxna faller under t. ex. bestämmelsen om förargelseväckande beteende. Motionärerna menar att, även om blottande kan vara störande, detta dock knappast kan vara tillräckligt motiv för att bibehålla den nuvarande kriminaliseringen genom att behandla blottande som ett sexualbrott. Motionärernas förslag innebär att den nuvarande bestämmelsen i 6 kap. 6 § andra stycket BrB om otuktigt beteende upphävs.

Överväganden

Utskottet anser att sådana gärningar som innebär att någon på ett uppenbart sedlighetssårande sätt uppträder anstötligt mot någon annan alltjämt bör vara kriminaliserade genom särskild reglering i 6 kap. BrB. Härför talar både allmänna kriminalpolitiska skäl och sådana spaningstekniska skäl som kommit fram under remissbehandlingen. Utskottet avstyrker därför bifall till motion 2568 i denna del och tillstyrker bifall till propositionen i motsvarande del.

Kriminalisering vid prostitution

Gällande rätt

Det är f. n. inte straffbart att mot vederlag tillhandahålla sexuella tjänster. Inte heller är det annat än undantagsvis straffbart att mot vederlag skaffa sig sådana tjänster. Bara i de fall då den prostituerade är under 18 år kan det bli fråga om att betrakta kontakten med en prostituerad som en straffbar handling för kunden. Det är nämligen straffbart som förförelse av ungdom att genom att utlova eller ge ersättning skaffa eller söka skaffa sig tillfällig sexuell förbindelse med den som är under 18 år (6 kap. 8 § BrB). Straffet för en sådan handling är böter eller fängelse i högst sex månader.

Även andra straffbestämmelser kan bli tillämpliga. Exempelvis är det straffbart som frihetskränkande otukt (6 kap. 2 § BrB) att ha sexuellt umgänge med någon genom att otillbörligt utnyttja att denne befinner sig i vanmakt eller något annat hjälplöst tillstånd, t. ex. till följd av kraftig berusning.

Förslag

Regeringsförslaget innebär att prostitution som sådan även i framtiden blir straffri såväl för den prostituerade som för kunden. Lagstiftningen inriktas i stället på att prostitutionen skall motverkas genom ökade möjligheter att ingripa mot koppleri.

Prostitutionskontakter med ungdomar under 18 år blir liksom nu kriminaliserade som förförelse av ungdom (6 kap. 10 § BrB i förslaget). Vidare blir det även framdeles straffbart att förmå någon till sexuellt umgänge genom att otillbörligt utnyttja att han eller hon exempelvis på grund av berusning befinner sig i hjälplöst tillstånd; brottet betecknas sexuellt utnyttjande (6 kap. 3 § BrB i förslaget).

I motionerna 2561, 2564 och 2567 begärs att kundernas handlande i samband med prostitution skall kriminaliseras. I motion 2561 sägs bl. a. att en kriminalisering som riktar sig mot kunderna skulle bidra till att minska prostitutionens omfattning och vara ett sätt för samhället att deklarera att prostitutionen inte accepteras. Yrkandet i motion 2564 går ut på att det införs en straffbestämmelse som innebär att den som genom att utlova eller ge ersättning skaffar eller söker skaffa sig tillfälligt sexuellt umgänge med någon annan skall dömas för otillåten kontakt med prostituerad till böter eller fängelse i högst sex månader. En kriminalisering som riktar sig mot kvinnan avvisas i motion 2567. Motionärerna menar emellertid att de skäl som åberopats mot en kriminalisering som riktar sig mot kunderna inte är hållbara; beträffande förslaget i propositionen pekar motionärerna på bl. a. att det uppstår en obalans genom att reglerna om koppleri utvidgas trots att kundernas handlande inte är straffbart.

Överväganden

Utskottet vill till en början slå fast att det är ett angeläget samhällsintresse att så långt möjligt försöka motverka prostitutionen och dess skadeverkningar. Mycket talar emellertid mot ett allmänt straffsanktionerat förbud mot prostitution. Intresset av effektiva socialvårdande insatser skulle kunna motverkas av en kriminalisering. Vidare skulle, som också framhålls av departementschefen, en kriminalisering som riktar sig mot de prostituerade kvinnorna te sig ytterligt inhuman och kunna uppfattas som en form av klasslagstiftning. Inte heller med en kriminalisering som riktar sig enbart mot dem som utnyttjar de prostituerades tjänster, kunderna, skulle man enligt utskottets mening kunna undvika sådana oönskade effekter som är förenade med ett allmänt utformat förbud mot prostitution;

exempelvis skulle en sådan lagstiftning framkalla ett behov av särskilda mellanhänder för de prostituerade, och även om kriminaliseringen gjordes med begränsning till kunderna skulle den med all sannolikhet bidra till att göra prostitutionen svåråtkomlig för myndigheterna. Andra allvarliga kriminalpolitiska invändningar mot en sådan kriminalisering är de risker för utpressning den kan medföra och de svårigheter att upprätthålla kontrollen av efterlevnaden som skulle uppstå.

Utskottet ansluter sig alltså till departementschefens ställningstaganden som innebär att någon utvidgning av den nuvarande kriminaliseringen i fråga om prostitutionskontakter inte bör ske. De åtgärder man från samhällets sida bör vidta för att bekämpa prostitutionen som sådan är sålunda enligt utskottets mening inte i första hand av straffrättslig karaktär; här blir det framför allt fråga om olika åtgärder på det sociala planet. Den väg man bör gå i straffrättsligt hänseende är, såsom sker i propositionen, att rikta in sig mot personer som tjänar pengar på andras prostitution; i motsats till vad som sägs i motion 2567 anser utskottet således inga principiella hinder möta mot att låta prostitutionen som sådan förbli straffri i fråga om såväl den prostituerades som kundens handlande samtidigt som reglerna med anknytning till koppleriverksamhet skärps. Med dessa uttalanden avstyrker utskottet bifall till motion 2561 i denna del och motionerna 2564 och 2567.

Juridiskt biträde åt personer som utsatts för sexuella övergrepp m. m.

Gällande rätt

Enligt rättshjälplagen (1972: 429) gäller att allmän rättshjälp med vissa undantag kan beviljas personer som behöver bistånd i rättsliga angelägenheter.

Den sökande skall betala avgift som baserar sig på hans ekonomiska förhållanden. Om sökanden inte kan tillvarata sin rätt själv eller genom någon som i sin tjänsteställning eller annars lämnar honom bistånd, kan inom ramen för rättshjälpen biträde förordnas. Till biträde förordnas advokat, biträdande jurist på advokatbyrå eller någon annan som är lämplig för uppdraget.

En grundläggande förutsättning för att allmän rättshjälp skall kunna beviljas är alltså att sökanden behöver hjälp i en rättslig angelägenhet. Den omständigheten att någon som målsägande – vilket ju offret vid en våldtäkt är – skall höras vid en rättegång anses inte innebära att en sådan angelägenhet föreligger. Om målsäganden framställer ett eget yrkande i målet kan emellertid, beroende på omständigheterna i det särskilda fallet, allmän rättshjälp med biträdesförordnande beviljas för målsäganden. Tilläggas bör att åklagaren som regel har att föra skadeståndstalan för målsägandens räkning.

Rättshjälp genom offentligt biträde, som utgör en annan rättshjälpsform, innefattar rätt att i vissa mål eller ärenden främst angående administrativa

frihetsberövanden erhålla rättshjälp. Ersättningen till offentligt biträde utgår av allmänna medel utan återbetalningsskyldighet för den enskilde.

Vidare bör nämnas att man inom ramen för rättshjälp enligt rättshjälpslagen kan få rådgivning i rättsliga angelägenheter under högst en timme. Rådgivningen, som lämnas av en advokat eller av en biträdande jurist på en advokatbyrå, sker mot avgift som i vissa fall får sättas ned.

RB innehåller regler om de funktionärer som kan biträda en part i en rättegång för att ta till vara dennes rättsliga intressen. En målsägande som framställer ett eget yrkande och därigenom blir part i målet kan biträdas av ett ombud eller ett rättegångsbiträde (se 12 kap. 1 och 22 §§ samt 20 kap. 14 § andra stycket). På ett ombud och ett rättegångsbiträde ställs vissa kvalifikationskrav (se 12 kap. 2–5 §§). Den huvudsakliga skillnaden mellan ett ombud och ett rättegångsbiträde är att, oavsett om parten är skyldig att vara närvarande för att höras under rättegången, ett rättegångsbiträde kan företräda parten – målsägande i detta fall – endast i dennes närvaro, medan samma villkor inte gäller för ett ombud, eftersom denne har fullmakt att företräda parten i målet. Ett biträde enligt rättshjälpslagen kan i rättegången vara ombud eller rättegångsbiträde för parten, beroende på om denne gett biträdet fullmakt i målet.

Den hjälp som skall lämnas av ett ombud eller ett rättegångsbiträde tar sikte på partens rättsliga intressen, dvs. det gäller att föra partens talan i målet genom att företa rättegångshandlingar. Regleringen i RB tar sålunda inte sikte på parternas behov av personligt stöd under rättegången, något som självfallet inte hindrar att den person som är partens ombud eller rättegångsbiträde också fyller funktionen av ett stöd åt parten på det personliga planet. Någon särskild regel i RB om att någon annan person vid förhandlingar under rättegången kan fungera som ett personligt stöd åt parten finns inte.

När det gäller förundersökningsförfarandet finns regler, som innebär att målsäganden får ha en person med sig vid förhör inför polis och åklagare (se 23 kap. 10 § RB och 7 § förundersökningskungörelsen [1947:958]).

Slutligen bör nämnas att ett biträde enligt rättshjälpslagen har rätt till skälig ersättning för bl. a. arbete. Vid bedömningen av vad som är skäligt skall uppdragets art och omfattning beaktas. Hänsyn skall också tas till andra omständigheter av betydelse, såsom den skicklighet och den omsorg som uppdraget har utförts med samt den tid, som har lagts ned på uppdraget. En fråga som måste besvaras vid ersättningens bestämmande är huruvida de åtgärder som vidtagits varit påkallade för att tillvarata huvudmannens rätt eller i övrigt nödvändiga för att fullgöra uppdraget. I mål vid domstol inskränker sig biträdets uppdrag i princip till att biträda huvudmannen i processen. Uppgifter av kurativt slag anses inte falla inom ramen för detta uppdrag. I vissa fall kan dock biträdets kurativa hjälp ha sådant samband med den aktuella saken att detta arbete blir ersättningsgillt.

Förhållandena i Danmark och Norge

I Danmark och Norge finns en ordning som innebär att den som har utsatts för ett sexuellt övergrepp kan få ett juridiskt biträde under det rättsliga förfarandet. Systemet infördes i Danmark år 1980 och i Norge år 1981. Det är i väsentliga avseenden likartat uppbyggt i båda länderna och innebär i huvudsak följande.

Polisen skall redan då t. ex. en kvinna gör anmälan om våldtäkt upplysa henne om hennes rätt att få juridiskt biträde. Det är i princip domstolen som förordnar det juridiska biträdet. Kvinnan behöver inte underkasta sig förhör hos polisen utan att ett juridiskt biträde är närvarande. Det juridiska biträdet har rätt att vara närvarande vid förhör med kvinnan såväl under förundersökningen som i rättegången och kan ställa ytterligare frågor till kvinnan.

När det gäller det juridiska biträdets ställning i processuellt avseende saknas mer detaljerade regler. I förarbetena till såväl den danska som den norska regleringen sägs att avsikten inte är att biträdet skall verka som en ytterligare åklagare i målet. Regleringen i båda länderna förutsätter emellertid att biträdet skall kunna t. ex. företräda målsäganden i skadeståndsfrågan. I förarbetena till den danska regleringen uttalas att biträdets uppgifter kan vara av både juridisk och mer allmän karaktär. Utöver stöd till målsäganden vid förhör hos polisen och inför rätten och bistånd vid eventuella skadeståndsanspråk kan det här bli tal om bl. a. personligt stöd och vägledning; det betonas att det mer allmänna biståndet ofta kan vara av mycket väsentlig betydelse för målsäganden. I de norska bestämmelserna sägs uttryckligen att biträdet skall tillvarata målsägandens intressen i samband med förundersökningen och vid huvudförhandlingen samt att biträdet skall ge målsäganden den hjälp och det stöd som eljest är naturligt och rimligt i samband med saken.

I både Danmark och Norge skall det juridiska biträdet vara en advokat. Rätten till juridiskt biträde är i princip kostnadsfri, dock att det norska systemet medger att målsäganden själv får stå för merkostnaden, om advokat på annan ort utses.

Förslag

I propositionen förordas att behovet av hjälp och stöd åt den som varit utsatt för sexualbrott skall tillgodoses inom ramen för socialtjänstens och sjukvårdens verksamhet. Avsikten är bl. a. att den som har våldtagits skall kunna få en kontaktperson förordnad enligt socialtjänstlagstiftningen. I propositionen föreslås en ny regel i RB som innebär att en målsägande, som hörs med anledning av åklagarens talan och som med hänsyn till brottets art eller annars kan antas vara i behov av personligt stöd under rättegången, får åtföljas av en lämplig person som sådant stöd. Avsikten är att den som biträder målsäganden med personligt stöd utanför rättegången

– t.ex. en kontaktperson – skall kunna fungera också som ett sådant biträde under rättegången; biträdets uppgifter begränsas enligt förslaget till vad som faller inom ramen för beredande av personligt stöd. Den föreslagna bestämmelsen tar sikte inte enbart på rättegångar som rör sexualbrott. Några särskilda regler i det aktuella hänseendet för förundersökningsförfarandet föreslås inte.

Av propositionen framgår vidare att särskilt material för utbildning och information beträffande det rättsliga förfarandet vid sexualbrott kommer att arbetas fram.

I motionerna 314, 685, 1753, 2559, 2561, 2563, 2565 och 2566 begärs att den som har utsatts för ett sexuellt övergrepp eller misshandel skall ha rätt till ett juridiskt biträde under förundersökningen och rättegången. I några motioner – 1753, 2559, 2561 och 2563 – sägs att rätten till biträde bör regleras inom ramen för rättshjälpslagen. I motionerna 2563, 2565 och 2566 anförs att rätten till biträde bör vara kostnadsfri.

En gemensam tanke bakom motionerna kan sägas vara att det inte är tillräckligt att målsäganden får rätt till ett personligt stöd under det rättsliga förfarandet vid de aktuella brotten utan att det krävs att målsäganden också kan få ett juridiskt biträde.

Överväganden

Utskottet noterar till en början att regeringsförslaget om sexualbrotten, i första hand när det gäller våldtäktsbrottet, fått en utformning som är ägnad att minska riskerna för att t.ex. en kvinna som utsatts för våldtäkt blir kränkande behandlad under det rättsliga förfarandet. Detta finner utskottet vara av stort värde, eftersom det med den nuvarande regleringen uppenbarligen på sina håll förekommit att hänsynen till kvinnan och respekten för hennes integritet fått stå tillbaka för de motstående intressen som gör sig gällande vid utredning och lagföring beträffande brott av detta slag. Mot denna bakgrund är det också väsentligt att de personer som i olika funktioner kommer i kontakt med en kvinna med anledning av att hon utsatts för ett sexuellt övergrepp får utbildning och information i dessa frågor. Utskottet ser därför positivt också på departementschefens avsikt att ge myndigheter på området i uppdrag att utarbeta lämpligt material för detta ändamål.

Det är emellertid enligt utskottets mening självfallet inte så att härigenom undanröjs behovet av personligt stöd åt den som har utsatts för våldtäkt. Utskottet finner det därför värdefullt att såsom anges i propositionen behovet av hjälp och stöd åt den som varit utsatt för sexualbrott skall tillgodoses inom ramen för tillgängliga resurser hos socialtjänsten och sjukvården, och utskottet ställer sig positivt till den föreslagna ordningen med kontaktperson.

Särskilt angeläget anser utskottet det vara att behovet av personligt stöd för målsäganden under själva det rättsliga förfarandet – förundersökning-

en och rättegången – kan tillgodoses. Olika synpunkter kan anläggas på frågan om i vilken form målsäganden bör få detta behov tillgodosett. Det finns onekligen skäl som talar för att målsäganden utöver hjälpen från en kontaktperson e. d. bör få ett juridiskt biträde; som framgår av redogörelsen i det föregående finns system med juridiskt biträde åt våldtäktsoffer i Danmark och Norge. Den form av rättsligt biträde som samhället f. n. tillhandahåller inom rättshjälpsystemet är begränsad och gäller främst för utförande av målsägandens skadeståndstalan.

Det är emellertid inte behovet av rent rättsligt bistånd utan behovet av personligt stöd för målsäganden i samband med förhör och liknande under förundersökningen och det processuella förfarandet i övrigt som står i förgrunden för utskottets överväganden. Här är det inte i första hand juridiska kvalifikationer som krävs av biträdet. Utskottet kommer liksom departementschefen därför fram till att det aktuella behovet bör kunna tillgodoses genom att man bereder utrymme för den som i övrigt biträder målsäganden med personligt stöd (t. ex. kontaktpersonen) att göra detta även i rättegången. Men utskottet vill betona att prövningen inom rättshjälpens ram av målsägandens behov av juridisk hjälp – som ofta är särskilt uttalat just i de fall då målsäganden har behov av ett personligt stöd under rättegången – självfallet skall ske oberoende av om denne vid rättegången åtföljs av en sådan person som stöd. I sammanhanget vill utskottet understryka vikten av att polis och åklagare tidigt under förundersökningen gör målsäganden uppmärksam på möjligheten att få sådan juridisk hjälp; samma uppgift bör åvila t. ex. en kontaktperson enligt socialtjänstlagstiftningen. Det sagda innebär att utskottet godtar regeringsförslaget i denna del.

Utskottet anser emellertid samtidigt att den nya ordningen redan från början måste följas med särskild uppmärksamhet och att det så snart över huvud taget tillräckligt underlag finns bör ske en utvärdering av hur de nya reglerna fungerat i praktiken. Visar det sig då att det finns ett uttalat behov av juridiskt biträde som stöd åt målsägande under förundersökning och rättegång bör man enligt utskottets mening noga överväga saken på nytt med sikte på att åstadkomma en önskvärd ordning. Samtidigt måste självfallet undersökas andra hithörande frågor, bl. a. frågan om kostnadsansvaret och frågan om inte regleringen bör ges en mer generell giltighet, och omfatta t. ex. även fall av andra våldsbrott och annan brottslighet.

Vad utskottet nu anfört med anledning av motion 314, motion 685 i denna del, motionerna 1753 och 2559, motion 2561 i denna del och motionerna 2563, 2565 och 2566 bör riksdagen som sin mening ge regeringen till känna.

Övrigt

Utöver vad som anförts i det föregående föranleder propositionen och motionerna inget uttalande från utskottets sida.

Hemställan

Utskottet hemställer

1. beträffande *våldtäkt m. m.*
 - a. att riksdagen med avslag på motion 1983/84: 2568 i denna del antar 6 kap. 1 § i det genom proposition 1983/84: 105 framlagda förslaget till lag om ändring i brottsbalken,
 - b. att riksdagen med avslag på motion 1983/84: 2558 i denna del (yrkande 1) godkänner vad utskottet anfört i detta hänseende,
2. beträffande *sexuellt umgänge mellan lärare och elever m. m.*

att riksdagen med avslag på motion 1983/84: 2557, motion 1983/84: 2558 i denna del (yrkande 2) samt motionerna 1983/84: 2560, 1983/84: 2562 och 1983/84: 2569 antar 6 kap. 3 och 4 §§ i det under moment 1 nämnda lagförslaget,
3. beträffande *sexuellt umgänge mellan syskon*

att riksdagen med avslag på motion 1983/84: 2568 i denna del antar 6 kap. 5 § i det under moment 1 nämnda lagförslaget,
4. beträffande *sexuellt ofredande*

att riksdagen med avslag på motion 1983/84: 2568 i denna del antar 6 kap. 7 § i det under moment 1 nämnda lagförslaget,
5. beträffande *kriminalisering vid prostitution*

att riksdagen avslår motion 1983/84: 2561 i denna del (yrkande 2) samt motionerna 1983/84: 2564 och 1983/84: 2567,
6. att riksdagen antar det under moment 1 nämnda lagförslaget i den mån det inte omfattas av utskottets hemställan ovan,
7. beträffande *juridiskt biträde*
 - a. att riksdagen med anledning av motion 1982/83: 314, motion 1982/83: 685 i denna del (yrkande 1), motionerna 1982/83: 1753 och 1983/84: 2559, motion 1983/84: 2561 i denna del (yrkande 1) samt motionerna 1983/84: 2563, 1983/84: 2565 och 1983/84: 2566 som sin mening ger regeringen till känna vad utskottet anfört i detta hänseende,
 - b. att riksdagen antar det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken,
8. att riksdagen antar det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i jordabalken,
9. att riksdagen antar det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i bostadsrättslagen (1971: 479),
10. att riksdagen antar det genom propositionen framlagda förslaget till lag om ändring i sekretesslagen (1980: 100).

Stockholm den 8 maj 1984

På justitieutskottets vägnar
LISA MATTSON

Närvarande: Lisa Mattson (s), Eric Jönsson (s), Arne Nygren (s), Helge Klöver (s), Arne Svensson (m), Gunilla André (c) Ulla-Britt Åbark (s), Sven Munke (m), Hans Petersson i Röstånga (fp), Lars-Erik Lövdén (s), Hans Göran Franck (s), Inger Wickzén (m), Birthe Sörestedt (s) och Elving Andersson (c).

Reservationer

1. Sexuellt umgänge mellan lärare och elever m. m. (mom. 2)

Arne Svensson (m), Sven Munke (m), Hans Petersson i Röstånga (fp) och Inger Wickzén (m) anser

dels att den del av utskottets yttrande på s. 21 som börjar med "Enligt utskottets" och slutar med "motsvarande del" bort ha följande lydelse:

Utskottet kan inte ansluta sig till departementschefens uppfattning att det nu gällande förbudet för lärare att ha sexuellt umgänge med elever under 18 år går för långt. Förhållandena inom skolan har visserligen genomgått stora förändringar i olika avseenden sedan den nuvarande regeln infördes. Det måste emellertid slås fast att det här gäller underåriga elever som går i grundskola eller gymnasium och att det här fortfarande typiskt sett råder ett beroendeförhållande mellan lärare och elever. Utskottet vill understryka att ett sexuellt förhållande mellan en lärare och en elev påverkar inte bara eleven utan hela den större grupp som eleven ingår i; omtanken om samtliga elever gör det enligt utskottets uppfattning uteslutet att samhället ger sin sanktion till sådana förbindelser det här gäller genom den avkriminalisering som regeringen föreslår.

Mot bakgrund av det anförda anser utskottet att nuvarande ordning med det skydd för elever mellan 15 och 17 år som regeln om otukt med ungdom innebär i det angivna hänseendet alltfjämt bör finnas kvar.

Den föreslagna regeln om sexuellt utnyttjande ger enligt utskottets mening inte tillräckliga möjligheter att ingripa i de aktuella fallen. För att de viktiga intressen som det här gäller skall tillgodoses i det aktuella hänseendet bör 6 kap. 4 § BrB ges den utformning som framgår av utskottets hemställan. Utskottet ställer sig därmed bakom önskemålen i motion 2557, motionerna 2558 och 2560 i denna del samt motion 2562. Däremot avvisar utskottet förslaget i motion 2569 om att införa två svårhetsgrader för brottet sexuellt utnyttjande, vilket enligt utskottets mening skulle föra för långt i andra än de nu aktuella fallen.

I övrigt ansluter sig utskottet till regeringsförslaget när det gäller kriminaliseringen i fortsättningen av sådana fall som f. n. omfattas av regeln om otukt med ungdom. Utskottets ställningstagande innebär att utskottet avstyrker bifall till motion 2560 i övriga delar och motion 2569.

dels att utskottets hemställan under moment 2 bort ha följande lydelse:

2. beträffande *sexuellt umgänge mellan lärare och elever m. m.*
 - a. att riksdagen med avslag på motion 1983/84: 2569 antar 6 kap. 3 § i det under moment 1 nämnda lagförslaget,
 - b. att riksdagen med anledning av propositionen samt med anledning av motion 1983/84: 2557, motion 1983/84: 2558 i denna del (yrkande 2) och motionerna 1983/84: 2560 och 1983/84: 2562 antar 6 kap. 4 § i det nyssnämnda lagförslaget med den ändringen att paragrafen erhåller följande som *Utskottets förslag* betecknade lydelse:

Regeringens förslag

Har någon sexuellt umgänge med den som är under arton år och som är hans avkomling eller står under hans fostran eller för vars vård eller tillsyn han har att svara på grund av myndighets beslut, döms för sexuellt utnyttjande av underårig till fängelse i högst fyra år.

Utskottets förslag

4 §

Har någon sexuellt umgänge med den som är under arton år och som är hans avkomling eller står under hans fostran *eller under tillsyn av honom som lärare* eller för vars vård eller tillsyn han har att svara på grund av myndighets beslut, döms för sexuellt utnyttjande av underårig till fängelse i högst fyra år.

Om den som har begått gärningen har handlat särskilt hänsynslöst mot den underåriga eller om brottet i annat fall är att anse som grovt, skall dömas för grovt sexuellt utnyttjande av underårig till fängelse, lägst två och högst åtta år.

2. Kriminalisering vid prostitution (mom. 5)

Gunilla André (c) anser

dels att den del av utskottets yttrande som börjar på s. 24 med "Utskottet vill" och som slutar på s. 25 med "och 2567" bort ha följande lydelse:

Utskottet vill till en början slå fast att det är ett angeläget samhällsintresse att så långt möjligt försöka motverka prostitutionen och dess skadeverkningar. Ett steg i sådan riktning kan vara att införa en kriminalisering. Mycket talar emellertid mot ett allmänt straffsanktionerat förbud mot prostitution. Intresset av effektiva socialvårdande insatser skulle kunna motverkas av en sådan kriminalisering. Vidare skulle, som också framhålls av departementschefen, en kriminalisering som riktar sig mot de prostituerade kvinnorna te sig ytterligt inhuman och kunna uppfattas som en form av klasslagstiftning. Sådana betänkligheter möter emellertid inte mot en kriminalisering som riktar sig enbart mot dem som utnyttjar de prostituerades tjänster – kunderna. Också en sådan kriminalisering skulle enligt

utskottets mening vara ett sätt för samhället att ge uttryck för att prostitution inte kan accepteras. Det kan f. ö. redan nu genom regeln om förförelse av ungdom sägas finnas ett, låt vara begränsat, straffsanktionerat förbud mot prostitutionskontakter. Att en kriminalisering som riktar sig mot kunderna skulle bidra till att minska prostitutionens omfattning står enligt utskottets mening helt klart.

Det sagda innebär att utskottet anser att man vid sidan av sociala och andra insatser inte bör avstå från att använda sig även av straffrättsliga åtgärder för att komma till rätta med prostitutionen. Det är därvid enligt utskottets mening ändamålsenligt att, såsom sker i propositionen, rikta in sig mot personer som tjänar pengar på andras prostitution. Men man bör också, i enlighet med vad utskottet nyss har anfört, utsträcka det kriminaliserade området till kundernas handlande; i linje med vad som anförs i motion 2567 anser utskottet det vara inkonsekvent att låta kundernas handlande förbli straffritt samtidigt som reglerna med anknytning till koppleriverksamhet skärps. Beträffande kriminalisering vid prostitution ställer sig utskottet således bakom yrkandena i motion 2561 i denna del och motionerna 2564 och 2567. Den lagändring utskottet förordar bör ske genom att 6 kap. 10 § BrB ges den utformning som framgår av utskottets hemställan.

dels att utskottets hemställan under moment 5 bort ha följande lydelse:

5. *beträffande kriminalisering vid prostitution*

att riksdagen med anledning av motion 1983/84: 2561 i denna del (yrkande 2) och motionerna 1983/84: 2564 och 1983/84: 2567 antar det under moment 1 nämnda lagförslaget såvitt avser 6 kap. 10 §, dock med den ändringen att paragrafen erhåller följande som *Utskottets förslag* betecknade lydelse:

Regeringens förslag

Den som genom att utlova eller ge ersättning skaffar eller söker skaffa sig tillfälligt sexuellt umgänge med *någon som är under arton år*, döms för *förförelse av ungdom* till böter eller fängelse i högst sex månader.

Utskottets förslag

10 §

Den som genom att utlova eller ge ersättning skaffar eller söker skaffa sig tillfälligt sexuellt umgänge med *annan döms för o tillåten kontakt med prostituerad* till böter eller fängelse i högst sex månader.

3. Juridiskt biträde (mom. 7)

Gunilla André (c) och Hans Petersson i Röstånga (fp) anser beträffande motiveringen att den del av utskottets yttrande som börjar på s. 28 med "Särskilt angeläget" och slutar på s. 29 med "annan brottslighet" bort ha följande lydelse:

Särskilt angeläget anser utskottet det vara att behovet av stöd för målsäganden under själva det rättsliga förfarandet – förundersökningen och rättegången – kan tillgodoses. Olika synpunkter kan anläggas på frågan om i vilken form målsäganden bör få detta behov tillgodosett. Det finns starka skäl som talar för att målsäganden utöver hjälpen från en kontaktperson e. d. bör få ett juridiskt biträde. Som framgår av redogörelsen i det föregående finns system med juridiskt biträde åt våldtäktsoffer i Danmark och Norge; detta manar till efterföljd. Och den form av rättsligt biträde som samhället f. n. tillhandahåller inom rättshjälpsystemet är begränsad och gäller främst för utförande av målsägandens skadeståndstalan.

Mot denna bakgrund har utskottet inget att erinra mot förslaget i propositionen om att en målsägande, som hörs med anledning av åklagarens talan, och som med hänsyn till brottets art eller annars kan antas vara i behov av personligt stöd under rättegången, får åtföljas av en lämplig person som sådant stöd. En sådan ordning är emellertid enligt utskottets mening alldeles otillräcklig för att tillgodose det påtagliga behov av kvalificerat biträde som föreligger för de personer det här gäller redan från det att de utsatts för våldsövergreppet. Det aktuella behovet kan enligt utskottets mening bäst tillgodoses av personer med erfarenheter av förundersökningar och brottmålsförfarandet i övrigt. Behovet bör därför tillgodoses av en person med erforderlig juridisk sakkunskap. Vad nu sagts gäller oavsett om den som utsatts för brottet för skadeståndstalan i målet eller ej. Enligt utskottets mening bör det sålunda skapas en generell rättighet inom rättshjälpens ram för målsägande i de fall det här gäller att få ett juridiskt biträde. Denna hjälp bör erbjudas målsäganden så snart brottanmälan sker eller brottet eljest blir känt för polisen. Hjälpen bör liksom rättshjälp genom offentligt biträde vara kostnadsfri. Det bör ankomma på regeringen att utforma erforderliga författningsbestämmelser och snarast förelägga riksdagen ett förslag i saken.

Utskottets ställningstagande innebär att motionsönskemålen kommer att tillgodoses.

Innehållsförteckning

Propositionen m. m.	1
Propositionens lagförslag	2
1. Lag om ändring i brottsbalken	2
2. Lag om ändring i rättegångsbalken	7
3. Lag om ändring i jordabalken	7
4. Lag om ändring i bostadsrättslagen (1971: 479)	8
5. Lag om ändring i sekretesslagen (1980: 100)	10
Motionerna	10
Utskottet	13
Inledning	13
Propositionens huvudsakliga innehåll	13
Allmänt	14
Utformningen av reglerna om våldtäkt, m. m.	14
Gällande rätt	14
Förslag	15
Överväganden	16
Sexuellt umgänge mellan lärare och elever m. m.	18
Gällande rätt	18
Förslag	19
Överväganden	21
Sexuellt umgänge mellan syskon	22
Gällande rätt	22
Förslag	22
Överväganden	22
Sexuellt ofredande	22
Gällande rätt	22
Förslag	23
Överväganden	23
Kriminalisering vid prostitution	23
Gällande rätt	23
Förslag	24
Överväganden	24
Juridiskt biträde åt personer som utsatts för sexuella övergrepp m. m.	25
Gällande rätt	25
Förhållandena i Danmark och Norge	27
Förslag	27
Överväganden	28
Övrigt	29
Hemställan	30
Reservationer	31
1. Sexuellt umgänge mellan lärare och elever m. m. (mom. 2) (m. fp)	31
2. Kriminalisering vid prostitution (mom. 5) (c)	32
3. Juridiskt biträde (mom. 7) (c, fp)	34

